

A NAGY NEVELŐ

Sinkó Ervin

„Egyformán erkölcsös és logikus minden politika, amely célja elérésére annak erkölcsi és eszmei tartalmával megegyező eszközöket használ; egyformán erkölcs-telen és logikátlan, ha oly eszközöket és eljárásokat használ, elfogad, tűr vagy támogat, melyek szándékaikban is, eredményeikben is ellentétben vannak a bevallott céllal... Mert a politika nem elvont tudomány, mely az emberi cselekvéstől függetlenül a gondolkodásnak csupán formai helyességével foglalkozik, mint például a számtan, hanem erkölcsi tudomány, mely éppen emberi célra irányuló emberi cselekvés irányelveivel foglalkozik.”

Szabó Ervin: Szociáldemokrácia és politikai erkölcs (*Világ* c. napilap, 1918. márc. 18.)

A tanító sajnos nem szükségszerűen nevelő. A tanító általában oktatásra, ismeretek közvetítésére szorítkozik. A tanítványon múlik, hogy személyes élete alakításában, cselekedeteiben jut-e majd szerepe annak, amit jól-rosszul megtanult.

Lehetséges, hogy épp a legszorgalmasabb tanuló beéri azzal, hogy a kitűnően elsajátított nagy elveket és igazságokat elraktározza emlékezetében — ami azonban életvitelét, az emberekhez és az eseményekhez való viszonyát illeti, az más lapra tartozik. Mindenekelőtt r e n d e s ember. A különfiókban őrzött nagy elvektől és igazságoktól függetlenül úgy él és úgy reagál, mint ahogy rendes emberhez illik. A köznapi életben, a mindennapi gyakorlatban a legfőbb törvény, hogy az ember okos legyen, alkalmazkodjék az adott körülményekhez, ne legyen bolond, aki fejjelel meg a falnak. A megtanult nagy elvek és igazságok mégsem vesznek egészen kárba; ünnepi alkalmakkor a különfiókból előszedve élvezetes szóvirágok, melyek természetesen azonkívül, hogy

kellemesen elkápráztatnak s emelik az ünnep fényét, semmi gyakorlati cselekvésre nem köteleznek.

Ez a fajta jó tanuló — akit Nietzsche a műveltség nyárspolgárának, Bildungsphilister-nek nevez — a legkülönbözőbb változatokban buján tenyész a társadalmi élet minden szférájában, minden fórumon, minden közéleti szervezetben és mozgalomban.

Van azonban olyan tanító, aki egy személyben nevelő is. Éspedig személyisége jelenlétének erkölcsi és szellemi intenzitása által, szavakkal, melyeket a saját egyéni életével hitelesít. Ismereteket, tudást, tantételeket is közvetít, de neki senki sem lehet oly módon tanítványa, hogy passzívan befogadja a leckét; hozzá nem lehet csak tanuló szorgalommal, csak „tárgyilagosan” viszonyulni. Minthogy szavain átsüt egész személyisége, minthogy állásfoglalása minden esetben láthatóan legszemélyesebb meg hasonlások és kérdések, küzdelmek és áldozatok konklúziója, tanítványa is csak az lehet, aki hozzá hasonlóan egész lényének bevetésével vizsgálja és bírálja a készen kapott feleleteket, és mesterével együtt éli át a kétségek és kérdéscsoportok ellenállhatatlan erkölcsi és intellektuális kényszerét, s miként mestere, szintén köznap, gyakorlati, egész fizikai és intellektuális lényét igénylő, személyes életfeladatnak érzi, hogy megalkuvás nélkül keresse és akarja valóra váltani azt, amit igazságnak hisz.

Ellentétben a pappal, aki egyháza hittételeinek toborozó hivatás, nyáját, amely az esetleg föl-fölmerülő, önálló, tehát bíráló, kétséget szító gondolatot elve kísértésként utasítja vissza — a nevelő, aki elsősorban önmagától követeli meg, hogy előítéletektől, hittételektől és mindennemű félelemtől ment, felelős emberként keresse a maga és az emberiség harci eszközeit, módszereit és útját az életfeltételek gyökeres humanizálódásának megvalósítása irányában, ez a nevelő nem a szófogadó hívőkben, hanem csak a gondolat igazát a gyakorlattal felülvizsgáló, csak a gondolatnak megfelelően tevékenykedő bajtársakban leli fel tanítványait.

„Valóban, kevés tény tette sok ember számára nehezebben elviselhetővé a közéletet, mint a fennen hirdetett elméletek és a gyakorlati valóság azon meg nem egyezése, amely a mai politikai élet legjellegzetesebb tüneténe. Olyan általános jelenség ez, annyira egyező tulajdonsága minden pártmozgalomnak, hogy lehetetlen abban véletlent látnunk, avagy azt az emberek rossziaságára és gyöngeségére visszavezetnünk. Nyilván a politikai párt lényegében rejlő okok működnek itten, olyanok tehát, amelyek hatása alól a munkáspártok sem vonhatják ki magukat.”

Az idézet Szabó Ervinnek Marx *A gothai program kritikája* című műve magyar kiadásához írt előszavából való. Ebben a vallomásszerű, ugyanakkor útmutató megállapításában kifejezte azt az egész életét meghatározó központi követelményt is, melynek jegyében lett egy egész nemzedék tanítója és nevelője. Annak, amit realpolitikának neveztek, épp annak vetette szemére a teljes irrealitást. A politika megszűnik forradalmi lenni, ha elsikkad eszmei és erkölcsi tartalma. Erre tanított akkor is, amikor egymagában vagy csak néhányadmagával szállt szembe az akkori Magyarországgal és az akkori Európa munkás-

pártjainak látszólag győzelmet győzelemre halmozó politikájával. És amire akkor tanított, és a magatartás, amire nevelt, nem kevésbé időszzerű ma sem, mint akkor volt.

Igen, ma sem volna kevésbé időszzerű. Néhány évvel ezelőtt az egyik vajdasági s méghozzá magyar diákoknak tartott előadásomon, a szocializmus jugoszláv koncepciójáról szólva megemlítettem, hogy annak szellemét, forradalmi tartalmát és erkölcsi célkitűzéseit, sőt bizonyos konkrét formáit is már a század elején senki világosabban nem anticipálta, mint Szabó Ervin. És amint ezt a nevet kimondtam, éreznem kellett, hogy ez a név hallgatóságomnak semmit sem jelent. Üresen kongott a fülükben.

Nem az ő hibájuk. Honnan tudhatnának Szabó Ervinről, amikor senki nem akadt, aki csak kísérletet is tett volna arra, hogy felhívja figyelmüket a nemcsak Magyarországra, hanem az Osztrák—Magyar Monarchia munkásmozgalmának, hanem a forradalmi marxista gondolatrendszernek európai méreteiben is egyik legeredetibb, gondolati és cselekvésbeli következetességben személy szerint is példaadó, nagy tudására és harcos propagátorára, aki minden igazságot a gyakorlat kritériumának vetett alá, és jelszavak, sémák helyett mindig az eleven emberből indult ki, és az eleven emberre apellált. Könyveinek, röplapjainak, cikkeinek különleges varázsa abban rejlik, hogy nyoma sincs bennük a korabeli vásári agitációs módszereknek; az olvasó úgy érzi, hogy megtisztelik, mert mint egyenrangú kap bebocsátást egy kivételesen emberies, tekintélyektől meg nem vesztegethető, önmagával szemben igényes, szenvedélyesen őszinte intellektusnak az intim gondolat-műhelyébe. Nem olyan értelemben szubjektív, hogy önmagáról beszél. Jellemző rá, hogy az 1911-ben megjelent *A tőke és a munka harca* című művének előszavában — maga a mű egyébként gyönyörű példája annak, hogyan lehet nem „leereszkedve”, hanem magas színvonalon népszerűsítő szándékkal írni — harmadik személyben szólva magáról, sorolja fel a következő adatokat: 1877-ben született, az egyetem Budapesten és Bécsben végezte, a képviselőház könyvtárában szerzett könyvtári gyakorlatot, majd a Kereskedelmi és Iparkamara könyvtárát szervezte meg, s 1904 óta a Fővárosi Könyvtár vezetője. Megemlíti azt is, hogy 1899 óta vesz részt a magyar munkásmozgalmában; egy ideig a *Népszava* főmunkatársa volt, majd a *Népszava-naptár* szerkesztője, s hogy névtelenül és álneven sok röpiratot írt; végül röviden megjegyzi: „Legújabbban nem vesz aktívan részt a mozgalomban, mert mélyreható elméleti különbségek választják el a ma uralkodó iránytól”.

Szubjektivitásának teljes hatalma nem akkor bontakozik ki, ha személyéről, hanem ha a nagy ügyről van szó, s ezért amikor az emberi életfeltételek és viszonyok megváltoztatásának és kritikus megismerésének szükségességét hangoztatja és módját keresi — írásait olvasva — mintha egy viaskodó, nemes türelmetlenségtől hevülő ember egyetlen monológjának volnánk a tanúi. S a monológ intenzitása, természetesen, erkölcsi és esztétikai pátozával is éppúgy elragad, mint gondolati gazdagságával. Néhány sorban az imperializmus korának bámulatos, mindenki számára érthető ábrázolását tudja nyújtani:

„Micsoda félelmes, de egyben milyen grandiózus tudat, hogy akiknek életét tegnap a falu formálta, ma az ország determinálja, azoknak holnap már a világ másik sarkáról diktálják, mit egyenek és mennyit, mit öltsenek föl és milyet! Berlinben szabják meg, vasúton járjon-e az arab sivatag beduinja és New Yorkban döntenek el, petróleummal világítson-e Kiskőrös szabad polgára, avagy villannyal. Milyen új uralmi viszonyok, új szolgálások, új uraságok, új kapcsolatok!” (*A tőke és a munka harca*, 1913.)

Szabó Ervin előre látta a hatalmas német és a többi európai szociáldemokrata párt 1914-ben valóban bekövetkezett, elkerülhetetlen erkölcsi és politikai összeomlását, de ugyanakkor ezeket a szociáldemokrata pártokat bírálva jutott el a szocializmus jugoszláv szellemének anticipációjáig, amikor azt hirdette, hogy nem elég „a szocializmus nagy céljait, nagy eszményeit” propagálni, hanem „az is kell, hogy akiket már megnyertünk, hogy a tömegek meggyőződésükről mindennapos cselekvésükkel tudatosan bizonyosságot tegyenek; mert csakis így válhatnak a mindennapos élet gyakorlatában ama célok és eszmények mintegy természetünké, emberi lényünk meghatározóivá.”

S nyomban e követelés után felveti a kérdést:

„Miképp lehetséges ez? Lehetséges-e olyan pártban, mely a katonai szervezet elveit átplántálva pártkáplárok és pártközlegények uralmi szervezetére alapítja a pártszervezetet? Lehetséges-e olyan pártban, melyben ... a vezérek kiadják a parancsot, a közlegények engedelmesen és vakon mennek, ahová parancsolják őket? ... A szocializmusnak nem katonákat kell nevelni. A szocializmusnak főlkelőkre van szüksége, önkéntes harcosokra, akik tudják, miért harcolnak, és tudják, miért harcolnak úgy, ahogy harcolnak. Ezért a pártban minden új kérdést a legszabadabban meg kell vitatni ... minden ügyben minél több elvtárs kezdeményező, tanácsoló, ellenőrző, bíráló közreműködését biztosítani ... Sohase feledjük, hogy a szocializmus szabad emberek társasága kell hogy legyen ... A szabadság ezen szellemének ápolása mellett módot kell ... nyújtani, hogy a párttagok szabad közreműködése a pártéletnek lehetőleg minden nyilvánulásában tényleg, gyakorlatilag érvényesülhessen. Intézményileg kell biztosítani, hogy pártunk semmiféle akciója a vezető kisebbség kizárólagos, önkényes intézkedésének kiszolgáltatva ne legyen. Ez pedig úgy lehetséges, hogy a centralizálást, a központosítást csak oly ügyekre terjesztjük ki, amelyek valóban országos érdekűek ... minden nem országos ügyet megfelelő helyi szervek föladatává teszünk.”

Ez az idézet (a ritkített szöveg Sz. E. kiemelése) Szabó Ervin 1905 márciusában megjelent *Hogyan módosítsuk a pártszervezeti szabályzatot?* című füzetéből való. Mióta ezeket a sorokat leírta, majdnem hatvan év telt el, és a problémák, amelyeket fölvetett, ma is központi legvitatottabb kérdései nemcsak a nemzetközi munkásmozgalomnak, hanem a szocializmust építő országok egész sorának is.

A hazafiság és a nemzetköziség viszonyáról vallott nézetei, a szocializmusnak az államhoz való viszonyáról szóló tanításai s a háború

idején hangoztatott követelése, hogy a hazafiasság jelszavát fel kell váltani a következetes antimilitarista harccal, a háború s a háborút támogató minden párt, tehát a szociáldemokrata párt ellen való harccal is, nyilván nem egyeztethetők össze a hivatalos pártfegyelem követelményeivel. S mégis, ha valakire, akkor Szabó Ervinre is vonatkozik az, amit Rosa Luxemburg mondott Karl Liebknechtről: Liebknecht 1914. december 2-án a német birodalmi országgyűlésen a száznál több képviselőt számláló szociáldemokrata képviselő s a birodalmi gyűlés valamennyi többi képviselői közül egyes-egyedül szavazott a második hadi hitel ellen: „Ő volt az — írja Luxemburg —, aki a fegyelemnek megfelelően cselekedett, a többiek pedig azok voltak, akik a hadi állapot oltalma alatt megszegették a fegyelmet”.

Szabó Ervin csak a nemzetközi szolidaritás diktálta fegyelmet tartotta kötelezőnek. Azt a fegyelmet, melyet a forradalmárnak a forradalmi elmélethez való hűség, a cselekvő hűség — ha látszólag egyedül marad is —, a saját embersége diktál épp akkor, amikor körülötte minden a dühöngő sovíniszta bestialitás dicsőítésétől hangos.

Szabó Ervin nem érte be azzal, hogy a háborúért lelkesedőknek, a vérszagtól megmámorosodottnak és az alkalmazkodó s annál hangosabban kardcsörtető gyáváknak demonstratív odakiáltsa azt a bizonyos *non possumus*-t. Egy volt azok közül a kivételes nagyok közül, akik nemcsak a maguk személyében szegültek ellene a dühöngő hazafiságnak, hanem értett hozzá, hogy látszólag visszavonult könyvtárosként, a Fővárosi Könyvtár igazgatói szobájából illegálisan szervezze az antimilitarista munkásságot és értelmiséget, elsősorban a Galilei-körben csoportosuló diákságot, azt a magyar élcsapatot, mely ember akart és tudott maradni az embertelenségben. Akik velem együtt akkor voltak fiatalok, s maguk is már katonaként voltak bevonva a szörnyű hadigépezetbe, sose fogják elfelejteni, hogy mit jelentett, ha egy-egy kis csoportban valaki az akkor már nagybeteg Szabó Ervin egy-egy üzenetével, tanácsával vagy éppen azzal a hírrel jelent meg, hogy Szabó Ervin helyesli egy-egy vállalkozásunkat. Mert mind többen voltak, akiknek az akkori Magyarországon Szabó Ervin jelentette a mértékadó fórumot, s akiknek nagy, szorongó kérdése az volt: mit gondol, mit mond, mit helyesel, mit tanácsol az a betegágyához kötött, a hivatalos munkáspártból kiközösített s mégis — mind többen tudtuk — csak látszólag magányos ember?

Szabó Ervin soha, semmiféle körülmények között nem ismerte el, hogy adódhat olyan helyzet, mely joggal megkövetelhetné a *sacrificio dell' intelletto*-t. Ezért volt egy személyben tanító és példaadó nevelő.

Ezt nem a kegyelet nevében kell hangsúlyozni. Az élők nem tartoznak a halottaknak. A halott megszűnt, nincs többé, semmire sem tart igényt. Az élők azonban épp önmaguknak tartoznak azzal, hogy őrizzék és ápolják azt, ami a művében túlélte a halottat. S művön nemcsak gondolatok és könyvek, hanem ugyanannyira a cselekedetek és az egész személyes magatartást ihlető szellem nagyszerű egysége is értendő. Magunknak tartozunk azzal, hogy Szabó Ervin alakjának

emlékét és ma is élő művét egész nagyságában magunkévá tegyük; nála világosabban aligha fedi fel valaki a mai szemek előtt azt a múltat, amelynek kínjaiból és harcaiból a jelen született, a közvetlen múlt ismerete nélkül pedig nemigen lehet eligazodni a jelen kérdéseiben; Szabó Ervintől van mit tanulni, de nemcsak ismereteket, hanem azt a magatartást is, mely a nagy forradalmi gondolatokból következő individuális méltóság erkölcsi tudata is.

S épp ezért igen nagy örömet jelentett nekem — s meggyőződésem, hogy örömet jelent majd másoknak is —, hogy megismertem egy fiatal kutatónak, a munkásmozgalom történelmével foglalkozó zágrábi intézet munkatársának, Bikar Fedorának a Jugoszláv Akadémia Történelmi Intézete kiadásában megjelent, elfogulatlan, alapos kutatásokra épített tanulmányát, amely minden eddig még fel nem dolgozott szempontból is tömör képet ad Szabó Ervin szerepéről és jelentőségéről. Vannak könyvek, amiknek az elolvasása után az embernek az az érzése, hogy szegényebb volna, ha nem olvasta volna őket. Bikar Fedora füzetete, amelynek néhány fejezetét fordításban közli a *Híd*, ezek közül való.